

Ochrona przyrody i leśnej różnorodności biologicznej w Lasach Państwowych z perspektywy pracowników urzędów gminnych, powiatowych i wojewódzkich

Ewa Referowska-Chodak

Abstrakt. W 2013 roku przeprowadzono badania ankietowe wśród pracowników urzędów gminnych, powiatowych i wojewódzkich, zajmujących się najczęściej ochroną środowiska, ochroną przyrody, lasami tudzież zagospodarowaniem przestrzennym. Respondenci przedstawili planowane działania (do 2030 roku) w zakresie strategicznych dokumentów gmin, powiatów i województw odnośnie do ochrony przyrody i leśnej różnorodności biologicznej w Lasach Państwowych. Odpowiedzi zakwalifikowano do następujących głównych haseł (tab. 1): respektowanie/realizacja zaleceń ochrony przyrody na chronionych obszarach; ochrona i wzrost/przywracanie różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo, w tym w ekosystemach leśnych (dwa najczęściej wskazane hasła na wszystkich szczeblach administracji); zwiększanie obszaru objętego ochroną przyrody; ochrona krajobrazu; utrzymywanie, odtwarzanie i tworzenie korytarzy ekologicznych; przeprowadzenie inwentaryzacji/waloryzacji przyrodniczej (to hasło i poprzednie częściej zgłaszane na poziomie województwa, niż powiatu czy gminy); ochrona strefy ekotonowej/strefy przylegającej do lasu. Stwierdzono znaczne różnice przedstawionych zapisów pod względem ich profesjonalizmu i zgodności z aktualnymi trendami w szeroko pojętej ochronie ekosystemów leśnych.

Słowa kluczowe: różnorodność biologiczna, Lasy Państwowe, priorytety ochrony przyrody, samorząd gminny, samorząd powiatowy, samorząd wojewódzki

Abstract. *Nature and forest biodiversity protection in State Forests from the perspective of commune, district and provincial offices' employees.* In 2013, a survey was conducted among commune, district and provincial offices' employees, which are experts on environmental protection, nature conservation, forests or land use planning. They presented some actions planned (up to 2030) in the field of strategic documents of communities, districts and provinces about the nature and forest biodiversity conservation in the State Forests. Answers were classified in the following principal terms (table 1): respect/implementation of conservation recommendations in protected areas; protection and growth/restoring biodiversity on environmentally valuable areas, including forest ecosystems (the two most frequently mentioned subjects at all levels of government); enlarging the area of protected nature; landscape protection; maintaining, regeneration and creation of ecological corridors; an inventory/valorisation of natural resources (this information and the previous one were more frequently reported at the province level than at the district or com-

mune one); protection of ecotone zone/area adjacent to the forest. Regarding to submitted information, it was also found to have significant differences of their professionalism and compliance with current trends in the protection of forest ecosystems.

Key words: biodiversity, the State Forests, nature protection priorities, commune government, district government, provincial government

Wstęp

Tereny administrowane przez nadleśnictwa Lasów Państwowych położone są jednocześnie w granicach gmin, powiatów i województw. Mimo że za realizację gospodarki leśnej i stan lasu odpowiada samodzielnie nadleśniczy (Ustawa 1991 – art. 35.1), to istnieje płaszczyzna współpracy i relacji pomiędzy nadleśnictwami i jednostkami samorządu terytorialnego. Z jednej strony projekt planu urządzenia lasu podlega konsultacjom społecznym, w których mogą uczestniczyć jednostki samorządu terytorialnego (Ustawa 2008 – art. 54, Zarządzenie 2009 – Załącznik 1). Z drugiej strony w projekcie planu urządzenia lasu określa się przewidywany wpływ realizacji założeń polityki przestrzennego zagospodarowania gmin oraz całego regionu na prowadzenie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, w tym ochronę ekosystemów leśnych. Podstawą do tej oceny są m.in. regionalne strategie rozwoju oraz regionalne programy ochrony środowiska (Instrukcja 2011a – § 7.1.2 i § 9).

W dobie coraz większego wpływu społeczeństwa na zarządzanie środowiskiem dużego znaczenia nabiera rozpoznanie społecznych opinii i oczekiwań w tej kwestii, gdyż może to pozwolić na dopasowanie polityki rozwoju danej jednostki – czy to nadleśnictwa, czy jednostki samorządu terytorialnego. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie planów w zakresie ochrony różnorodności biologicznej leśnych ekosystemów do roku 2030 (w Lasach Państwowych), sformułowanych na szczeblu gmin, powiatów i województw.

Metodyka badań

Materiał zebrano w 2013 roku w ramach szerszych badań ankietowych (Referowska-Chodak i in. 2015), a w przypadku wątpliwości zweryfikowano i uzupełniono mailowo i telefonicznie w roku 2013 i 2014. W niektórych przypadkach skorzystano też z dokumentów zamieszczonych w internecie, a wskazanych przez respondentów. W elektronicznych ankietach zadano pytanie: „Jakie są przewidywane (planowane) w okresie do 2030 roku założenia i działania względem ochrony przyrody w Lasach Państwowych?” w zakresie strategicznych dokumentów gmin, powiatów i województw. Dotyczyło to następujących dokumentów: programu ochrony środowiska (gminy, powiatu i województwa), strategii rozwoju (gminy i województwa), studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (gminy) oraz planów zagospodarowania przestrzennego (gminy i województwa). Zarządy powiatów oraz zarządy województw zostały dodatkowo zapytane o „podejście w zakresie ochrony przyrody w Lasach Państwowych”, jakie „zamięrzają reprezentować przy uzgadnianiu projektów” dokumentów związanych z zagospodarowaniem przestrzennym na poziomie gmin (czyli jednostek zawierających się w granicach zarówno powiatów, jak i województw), a zarządy województw zostały zapytane o to,

„Jakie podejście w zakresie ochrony przyrody w Lasach Państwowych zamierzają Państwo reprezentować przy opiniowaniu projektów powiatowych programów ochrony środowiska?”. Przy analizie wyników połączono odpowiedzi na te pytania z odpowiedziami dotyczącymi strategicznych dokumentów powiatów i województw uznając, że powinny być one spójne w ramach badanej jednostki (powiatu/województwa).

Adresatami ankiet byli: wójtowie/burmistrzowie i rady wszystkich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich (2.169 jednostek), zarządy i rady wszystkich powiatów ziemskich (314 jednostek) oraz zarządy, marszałkowie i sejmiki wszystkich województw (16 jednostek). Udział w badaniu ankietowym był zróżnicowany w zależności od szczebla administracji, a ankiety zostały w praktyce wypełnione przez wskazanych przez wymienione organy urzędników zajmujących się najczęściej ochroną środowiska, ochroną przyrody, lasami lub zagospodarowaniem przestrzennym. Wyniki przedstawione w niniejszym opracowaniu pochodzą zatem z ankiet wypełnionych przez urzędników 459 gmin (21,1% wszystkich gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Polsce), 125 powiatów (39,8% wszystkich powiatów ziemskich w Polsce) i 14 województw (87,5% wszystkich województw w Polsce). W przypadku 418 gmin i 25 powiatów, które odpowiedziały na ankietę, w jednym bądź części/wszystkich wymienionych dokumentach nie znalazła się badana tematyka (zaznaczano wówczas: nie dotyczy bądź brak założeń, planów, danych, informacji). Przedstawione liczby powinny być wyższe, gdyż nie zinterpretowano wstawionych w pozostałych ankietach kresków (brak dokumentu, brak zapisu w dokumencie czy brak przyszłościowych planów w tym zakresie?).

Dla danej jednostki (gmina/powiat/województwo) zbierano w jedną całość wpisy pochodzące od różnych organów i w odniesieniu do różnych dokumentów, a następnie przypisywano je do zbiorczych haseł (kategorii) ustalonych na podstawie tych wpisów. Taka generalizacja uzyskanych odpowiedzi wynikała z faktu częstego wpisywania tych samych haseł w poszczególnych polach oraz powtarzania się wybranych pytań w ankietach dla różnych organów danego szczebla administracji. W niniejszym opracowaniu omówione są wybrane kategorie z 35 utworzonych na potrzeby oryginalnych badań, odpowiadające w największym stopniu zagadnieniu ochrony różnorodności biologicznej w leśnych ekosystemach. Urzędnicy bowiem dość różnie rozumieli i interpretowali temat badań (ochronę przyrody/różnorodności biologicznej w Lasach Państwowych), co świadczy o różnym poziomie ich świadomości na temat ochrony przyrody i funkcjonowania Lasów Państwowych. Wyniki przedyskutowano w oparciu o wybraną literaturę przedmiotu.

Wyniki badań

Na podstawie pól ankiet wypełnionych przez urzędników poszczególnych szczebli administracji w Polsce, ustalono deklaracje dotyczące przyszłości ochrony różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych w Lasach Państwowych w odniesieniu do terenów administrowanych przez te jednostki (tab. 1).

Tab. 1. Propozycje względem ochrony różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych, zgłoszone przez urzędników gmin, powiatów i województw
Table 1. Proposals concerning the protection of forest ecosystems biodiversity, given by community, district and provincial's officials

Propozycja	Gmina (liczba/udział*)	Powiat (liczba/udział*)	Województwo (liczba/udział*)
Ochrona gleb/wód, w tym przed zanieczyszczeniami	38 / 8,3%	6 / 4,8%	1 / 7,1%
Odtworzenie drzewostanów zniszczonych (czynniki biotyczne i abiotyczne)	38 / 8,3%	14 / 11,2%	4 / 28,6%
Przebudowa drzewostanów (wzrost udziału gatunków liściastych)	119 / 25,9%	27 / 21,6%	7 / 50,0%
Poprawa stanu zdrowotnego lasów	63 / 13,7%	6 / 4,8%	1 / 7,1%
Rozwój zagospodarowania turystycznego w harmonii z przyrodą, kontrola nad rekreacyjnym użytkowaniem lasów	97 / 21,1%	20 / 16,0%	3 / 21,4%
Racjonalne wyłączenie obszarów leśnych i przeznaczenie ich na inne cele	23 / 5,0%	2 / 1,6%	0 / 0%
Likwidacja wysypisk w lasach, sprzątanie świata	33 / 7,2%	3 / 2,4%	0 / 0%
Utrzymanie/Zwiększenie naturalnej retencji wodnej lasów	37 / 8,1%	6 / 4,8%	3 / 21,4%
Monitoring obszarów leśnych w celu przeciwdziałania zagrożeniom	44 / 9,6%	15 / 12,0%	2 / 14,3%
Zachowanie istniejących kompleksów leśnych	146 / 31,8%	21 / 16,8%	0 / 0%
Tworzenie spójnych kompleksów leśnych/wyrównywanie linii brzegowej	30 / 6,5%	4 / 3,2%	1 / 7,1%
Zakaz zabudowy terenów leśnych, zakaz/ograniczenie zamiany na inne użytkowanie	97 / 21,1%	9 / 7,2%	3 / 21,4%

*udział odniesiony do liczby jednostek z wypełnionymi polami ankiety na ten temat

*share related to the number of units with completed questionnaire on this subject

W odniesieniu do zbiorczego hasła „Ochrona i wzrost/przywracanie różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo, w tym w ekosystemach leśnych” odnotowano następujące kategorie wpisów:

- zachowanie w dolinach rzek naturalnych formacji roślinnych, takich jak olsy, lasy łąkowe (odtworzenie/istotne ograniczenie użytkowania/wyłączenie z użytkowania),
- ochrona naturalnych ostoi zwierząt leśnych („zwierzyny łownej”),
- utrzymanie lub wzbogacenie różnorodności siedlisk, np. okrajków, polan, łąk śródleśnych, oczek wodnych, starorzeczy wraz z ich roślinnością i zwierzętami, hamowanie sukcesji na bagnach śródleśnych i torfowiskach itp.,
- zachowanie w stanie nienaruszonym śródleśnych nieużytków,
- pozostawianie siedlisk głębokich dolin, jarów, bardzo stromych stoków i porastających je drzewostanów do naturalnej śmierci i naturalnego odnowienia,
- renaturyzacja zniszczonych ekosystemów i siedlisk przyrodniczych,
- wyznaczenie stref ochronnych wokół miejsc rozrodu i regularnego przebywania chronionych gatunków ptaków,
- ochrona żerowisk oraz siedlisk nietoperzy,

- budowa przepustów dla zwierząt, pod drogami przebiegającymi przez obszary leśne, w miejscach, gdzie szczegółowe rozpoznanie przyrodnicze wykaże taką potrzebę,
- powiększanie liczby zwierząt i roślin objętych ochroną i zagrożonych wyginieciem, zachowanie ich puli genowej, wdrażanie programów ochrony takich gatunków, inwentaryzacja i monitoring ich stanowisk,
- tworzenie oczek wodnych, ochrona źródeł oraz obszarów źródliskowych,
- selektywny dostęp do terenów cennych przyrodniczo i ochrona tych terenów przed ich dzikim zagospodarowaniem,
- udział w tworzeniu lokalnych ostoj przyrody,
- opracowanie planów ochrony siedlisk gatunków, które są zagrożone,
- dokarmianie zwierząt w okresie zalegania wysokiej pokrywy śnieżnej i katastrofalnie niskich temperatur,
- wspieranie inicjatyw dotyczących ochrony „dziko żyjącej zwierzyny i ptactwa”,
- opracowania dokumentacyjne dla terenów istniejących i projektowanych rezerwatów,
- zwalczanie kłusownictwa,
- ewentualne wzbogacenie biocenozy leśnych nektarodajnymi gatunkami roślin zielnych,
- podniesienie wieku rębności głównych gatunków lasotwórczych w obrębie obszarów chronionych,
- preferowanie w obszarach chronionych rębni gniazdowych, a w miarę możliwości stosowanie rębni przerębowych,
- zahamowanie inwazyjnego rozprzestrzeniania się gatunków obcych (m.in. norka amerykańska),
- doskonalenie systemu wymiany informacji o różnorodności biologicznej.

Ankiety w omawianych polach zawierały także takie wpisy, które wymagają osobnego komentarza:

- w czynnościach odnowieniowych uwzględnia się zwiększenie proporcji gatunków liściastych, szczególnie dębu, dębu czerwonego, buka, lipy i brzozy,
- bezwzględna ochrona istniejących powierzchni leśnych, dopuszczając wyłącznie użytkowanie i zagospodarowanie lasów dla rozwoju turystyki i edukacji ekologicznej,
- zalesienia na terenie obszarów chronionych.

Dyskusja wyników

Ochrona różnorodności biologicznej jest ważnym zagadnieniem egzekwowanym zarówno przez prawo krajowe, jak i prawo międzynarodowe – ratyfikowane przez Polskę konwencje czy też implementowane prawo unijne. Szczególne znaczenie ma ochrona ekosystemów leśnych, które zabezpieczają ważną część polskiej różnorodności, zwłaszcza gatunkowej (Grzywacz red. 2008). Współcześnie na ochronę ekosystemów leśnych coraz większy wpływ ma społeczeństwo, w tym przedstawiciele urzędów różnych szczebli. Kształtują oni i realizują regionalną politykę związaną z ochroną środowiska i zagospodarowaniem przestrzennym.

W badaniach ankietowych przeprowadzonych w 2013 roku (tab. 1), urzędnicy z 47,5% gmin uczestniczących w badaniu, a także wielu powiatów (52%) i województw (85,7%) zadeklarowali przyszłościową potrzebę ochrony i wzrostu/przywracania różnorodności biologicznej na obszarach cennych przyrodniczo, w tym w ekosystemach leśnych. Jest to postulat, który pojawiał się najczęściej w odpowiedzi dotyczącej gminnej, powiatowej czy wojewódz-

kiej strategii ochrony środowiska. Dokument ten powinien określać cele ekologiczne, priorytety ekologiczne, poziomy celów długoterminowych, rodzaj i harmonogram działań proekologicznych, środki niezbędne do osiągnięcia celów, w tym mechanizmy prawnoekonomiczne i środki finansowe (Ustawa 2001 – art. 14.1 i 17.1). Opisywany postulat wpisuje się jednocześnie w zakres zainteresowania kolejnych krajowych strategii (w przyszłości: programów) ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej (Ustawa 2004 – art. 111.1) i świadczy pozytywnie o efektach różnego typu kampanii i programów (np. Ministerstwa Środowiska) nastawionych na propagowanie tej tematyki, dostrzeżenie wagi problemów z nią związanych. Ochrona przyrody/różnorodności biologicznej (w tym w lasach) jest częścią składową ochrony środowiska, jednak we wspomnianych dokumentach traktowany jest z różną szczegółowością – w wybranych, osobiście przeglądanych strategiach ochrony środowiska bywał praktycznie nie rozwijany, albo też przedstawiany w szczegółach, co widać po przytoczonych pod tab. 1 kategoriach wpisów. Można je podzielić na kilka grup. Pierwsza, to plany zachowania czy też odtworzenia rzadkich, zagrożonych siedlisk, przy czym szczególnie miejsce zajmują te silnie uwilgotnione (olsy, łęgi, starorzeczka, oczka wodne, bagna śródleśne, torfowiska, źródła i źródlika). Jest to zgodne z przesłaniem Strategii ochrony obszarów wodno-błotnych w Polsce (Strategia 2006). Z pozostałych wymienianych siedlisk należy wspomnieć o śródleśnych nieużytkach. Respondenci zaproponowali ich zachowanie w „niezaruszonym stanie”, co można różnie interpretować. Z jednej strony jako nie wprowadzanie tam lasu czy innej zmiany sposobu zagospodarowania (ochronę bierną), z drugiej strony jako utrzymanie ich w stanie aktualnym, co może wymagać prowadzenia różnych działań ochronnych. W pierwszym przypadku procesy sukcesji mogą doprowadzić do stopniowego zaniku ekosystemu nieleśnego, w związku z czym wydaje się być opcją mniej korzystną z punktu widzenia zachowania różnorodności biologicznej. Jednak czynna ochrona wymaga ponoszenia nakładów, które w przypadku ekosystemów położonych poza granicami obszarów chronionych nie mają przewidzianych „z urzędu” rekompensat/zwrotów. Stanowi to zatem pewien problem finansowy w aspekcie gospodarki leśnej, która powinna się samofinansować. Drugą grupę stanowią postulowane działania w odniesieniu z jednej strony do gatunków chronionych (wyznaczanie stref ochronnych, zwiększanie liczebności, ochrona żerowisk i siedlisk, inwentaryzacja i monitoring), a z drugiej strony – do gatunków łownych (ochrona ich naturalnych ostoi, dokarmianie w zimie). Postulatami łączącymi obie grupy gatunków jest zwalczanie kłusownictwa/bezprawnego zabijania zwierząt, budowa przepustów drogowych dla zwierząt oraz zahamowanie inwazyjnego rozprzestrzeniania się gatunków obcych. Szczególnie ten ostatni problem jest dotkliwy, jako że wpływa destrukcyjnie nie tylko na gatunki, ale także na siedliska. W Polsce dysponujemy na razie Rozporządzeniem Ministra Środowiska (2011) zestawiającym takie niebezpieczne dla środowiska gatunki, a także bazami danych i opracowaniami szerzej traktującymi problem (np. baza danych „Gatunki obce w Polsce” Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie – <http://www.iop.krakow.pl/ias>, Tokarska-Guzik i in. 2012), jednak prowadzone działania nie mają charakteru strategicznego i ogólnokrajowego, tylko raczej doraźnego. Trzecią grupę wpisów stanowią te odnoszące się do obszarów chronionych: tworzenie opracowań dokumentacyjnych dla terenów istniejących i projektowanych rezerwatów, podniesienie wieku rębności głównych gatunków lasotwórczych, stosowanie rębni złożonych (gniazdowych lub przerębowych), a także bardziej uniwersalny postulat doskonalenia systemu wymiany informacji o różnorodności biologicznej. Zgłoszona potrzeba tworzenia dokumentacji dla rezerwatów przyrody wynika prawdopodobnie z faktu przesunięcia w ostatnich latach

większości środków na obszary Natura 2000, przez co krajowe formy ochrony przyrody są znacznie niedoinwestowane (Olaczek 2012). Natomiast w odniesieniu do propozycji doskonalenia systemu wymiany informacji o różnorodności biologicznej warto zauważyć, że ten problem podnoszony był już wcześniej w skali całej Polski przez Państwową Radę Ochrony Przyrody (PROP 2007 – III.34), choć bardziej w kontekście informacji o działaniach ochronnych i ich efektach: „Brak skutecznego systemu informacji o realizowanych w Polsce projektach z zakresu ochrony różnorodności biologicznej, szcążkowa ewaluacja ich realnie osiągniętych efektów, słaba dyskusja naukowa o wynikach działań – wszystko to przyczynia się to do braku informacyjnego sprzężenia zwrotnego, służącego unikaniu dublowania wysiłków oraz ulepszaniu metod ochrony”. Czwarta grupa wpisów wiąże się z udziałem społeczeństwa w ochronie przyrody (udział w tworzeniu lokalnych ostoi, wspieranie inicjatyw dotyczących ochrony dziko żyjącej zwierzyny i ptactwa). Od czasu wdrożenia Ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Ustawa 2008), możliwości ingerencji obywateli w kształt i zasady ochrony przyrody znacznie się zwiększyły, choćby w ramach konsultacji społecznych, udziału w sprawach sądowych dotyczących ochrony przyrody czy dostępu do zewnętrznych środków finansowych na realizację projektów z tego zakresu. Nie pozostaje to bez znaczenia dla możliwości prowadzenia gospodarki leśnej.

Urzednicy z 38,3% gmin wpisali planowane respektowanie/realizację zaleceń ochrony przyrody na chronionych obszarach. Ten niezbyt wysoki odsetek, można tłumaczyć faktem, że nie w każdej gminie zlokalizowana jest jakaś forma ochrony przyrody, w przeciwieństwie do powiatów, które tę opcję zaznaczyły w 68,8% ankiet, oraz województw (71,4%). Z drugiej strony można to zadanie uznać za oczywistą realizację ustawowych zobowiązań, a zatem część gmin i pozostałych jednostek mogła uznać za zbędne jego werbalizowanie.

Wpisy dotyczące przyszłościowego zwiększania obszaru objętego ochroną przyrody zostały odnotowane w podobnym odsetku gmin (20,3%), powiatów (23,2%) oraz województw (21,4%). Niezbyt duży odsetek takich deklaracji może mieć związek z niechęcią szczególnie gmin wynikającą ze znacznych już obciążeń i ograniczeń związanych z istniejącą siecią obszarów chronionych. Są to ograniczenia w realizacji inwestycji, zmniejszone dochody wskutek zakazów obowiązujących na takich terenach, konieczność ponoszenia większych nakładów ze względu na wymagania ochrony przyrody. W ostatnich latach najwięcej konfliktów związanych jest z obszarami Natura 2000, które są traktowane priorytetowo (Olaczek 2012), ze względu na wymagające i wyciągające konsekwencje prawo Unii Europejskiej. Zwiększenie aktualnej sieci obszarów chronionych planowane było zarówno w Krajowej strategii ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej (Strategia 2007), jak i w niedawno zatwierdzonym Programie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej (Program 2015).

Różnorodność krajobrazowa to najwyższy poziom różnorodności biologicznej. Poruszona w ankietach tematyka ochrony krajobrazu była przez wiele lat w Polsce niedopracowana, przede wszystkim od strony prawnej (PROP 2007 – pkt. 27). Wprawdzie w Ustawie o ochronie przyrody jednym z przedmiotów ochrony jest właśnie krajobraz (Ustawa 2004 – art. 2.1.7, 2.2.5), a ochrona krajobrazu była rozpatrywana także w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa 2003 – art. 1.2.2), jednak nie był on efektywnie zabezpieczony (Strategia 2007 – cel operacyjny nr 13, 49 i 68), czego przejawem do dnia dzisiejszego jest na przykład brak opracowania wielu planów zagospodarowania przestrzennego. Na

tym etapie zalecano prowadzenie identyfikacji zagrożeń oraz analizy przekształceń krajobrazu, a także opracowanie i upowszechnienie czerwonej księgi krajobrazów, co miało być jednym z pierwszych kroków wdrożenia ratyfikowanej przez Polskę Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (Strategia 2007 – Karta Zadania nr 36, Baranowska-Janota i in. 2007). Brak nacisku kładzionego na ochronę krajobrazu, jak również brak egzekwujących ją narzędzi prawnych były zapewne jedną z przyczyn, dla których respondenci każdego szczebla (gmina, powiat, województwo) tak rzadko zwracali na ten problem uwagę (10-16% odpowiedzi). Dopiero w pierwszej połowie 2015 roku zaczęła obowiązywać ustawa, która przynajmniej w części powinna rozwiązać kwestię ochrony walorów krajobrazowych, wprowadzając obowiązek sporządzania przez zarząd województwa co maksymalnie 20 lat audytu krajobrazowego (Ustawa 2015 – art. 7.7). Będzie on funkcjonował w oparciu o art. 38a i 38b Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa 2003), a jego rekomendacje odnośnie do ochrony krajobrazu (np. poprzez tworzenie chronionych obiektów) będą wiążące. W odniesieniu do lasów zarządzanych przez Lasy Państwowe, wydaje się, że rozwiązania przyjęte w bazowych dokumentach, jak Instrukcja zarządzania lasu (Instrukcja 2011a), Instrukcja ochrony lasu (Instrukcja 2011b) czy Zasady hodowli lasu (Zasady 2011), służą ochronie walorów krajobrazowych bądź prowadzą do ich odtworzenia.

Jednym z problemów ochrony przyrody w Polsce, zwerbalizowanym już w 2007 roku, jest nieskuteczne zabezpieczenie korytarzy ekologicznych, które umożliwiają przemieszczanie się organizmom i zapewniają łączność między siedliskami (PROP 2007 – pkt. II.22). Krajowa Strategia Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej (Strategia 2007) zaznaczyła wówczas potrzebę wypracowania i wprowadzenia w życie mechanizmów prawnych tworzenia i funkcjonowania korytarzy ekologicznych (Karta Zadania nr 16), wyznaczenia korytarzy ekologicznych oraz objęcia ich formalną ochroną, a także określenia zasad ich użytkowania (Karta Zadania nr 17), wprowadzenia do opracowań planistycznych szczebla wojewódzkiego i gminnego lokalnych i regionalnych szlaków migracyjnych zwierząt i miejsc znaczących konfliktów z istniejącą i planowaną infrastrukturą (Karta Zadania nr 18). Zaleciła także, by odtwarzanie korytarzy ekologicznych było uwzględnione przy sporządzaniu wojewódzkich programów zwiększenia lesistości i zalesieniach (Karta Zadania nr 44 i 45) i wyraźnie zaznaczyła, że Lasy Państwowe powinny być włączone w kształtowanie sieci połączeń ekologicznych (Karta Zadania nr 49). Lasy stanowią bowiem jedno z bezpieczniejszych środowisk umożliwiających przemieszczanie się gatunków (Górny i Jędrzejewski 2011). Analiza wojewódzkich planów zagospodarowania przestrzennego, przeprowadzona w 2011 roku, wskazała nadal na braki we wdrażaniu ochrony korytarzy ekologicznych (Bernatek 2011), aczkolwiek połowa analizowanych planów powstała przed rokiem 2004, a zatem przed nowym kształtem Ustawy o ochronie przyrody, jak również przed cytowaną wyżej Krajową Strategią Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej (Strategia 2007). Województwa, które na potrzeby niniejszych badań w 2013 roku wypowiedziały się odnośnie do planowanych działań, w 42,9% przypadków same zgłosiły potrzebę kształtowania i ochrony korytarzy ekologicznych. Widać zatem pewien postęp. Jednak bez zmian prawnych w kierunku wzmocnienia ochrony korytarzy ekologicznych nie uzyska się efektywności ich funkcjonowania (PROP 2007, Bernatek 2011, Pchałek i in. 2011). Przypisanie obszarom chronionego krajobrazu dodatkowej funkcji (poza miejscem realizacji i rozwoju turystyki i rekreacji) w postaci korytarzy ekologicznych nie spełniło bowiem pokładanych w nich nadziei. Zagadnienie to nie zostało

również szczególnie potraktowane przez samorządy niższego szczebla, wystąpiło tylko w co 10. ankiecie gminy i w co prawie 16. ankiecie powiatu.

W ankietach wszystkich szczebli wystąpiły zamierzenia związane z inwentaryzacją/waloryzacją przyrodniczą obszarów, przy czym w największym stopniu zwrócono na to uwagę na poziomie województw, zaś w najmniejszym – na poziomie powiatów. Na poziomie gmin od połowy lat 90-tych XX wieku sporządzane są przyrodnicze waloryzacje gmin, a zatem tylko w części jednostek istnieje potrzeba aktualizacji tych danych. W przypadku województw, według opracowania Kaliszewskiego i Sikory (2008 – Załącznik II, dane z wojewódzkich programów ochrony środowiska) planowane były waloryzacje przyrodnicze o różnej skali (obszary cenne przyrodniczo, gminy bądź całe województwo) w następujących jednostkach: woj. warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie, dolnośląskie i lubuskie. Z kolei inwentaryzacje przyrodnicze przewidziano w województwach: mazowieckim, pomorskim, łódzkim, świętokrzyskim, dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, opolskim, lubelskim, lubuskim i małopolskim. Zabrakło zatem takich informacji w odniesieniu do województwa podkarpackiego, podlaskiego, śląskiego i wielkopolskiego. Według informacji przekazanych w ankietach przez urzędników, w woj. podkarpackim przewidywana jest „inwentaryzacja wielkoobszarowa zintegrowana z monitoringiem stanu lasów” (a zatem w ramach działalności LP), a w woj. podlaskim, śląskim i wielkopolskim nie przedstawiono żadnych planów w tym zakresie. W nadleśnictwach informacje o cennych elementach i obszarach przyrodniczych są zbierane w ramach przygotowania programu ochrony przyrody (Ustawa 1991 – art. 6.1.11) oraz powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej gatunków i siedlisk (Ustawa 1991 – art. 13a.1, Zarządzenie 2006). Tylko dobra znajomość posiadanych zasobów przyrodniczych może pozwolić na prawidłowe zarządzanie nimi i ich ochronę.

W ankietach (ale tylko z gmin i województw) zwracano także uwagę na kształtowanie i ochronę strefy ekotonowej pomiędzy lasem a terenem otwartym (pole, łąka, droga, wody), co jest zbieżne z zapisami Krajowej Strategii Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej (Strategia 2007 – Karta Zadania nr 48), Zasad hodowli lasu (Zasady 2011 – § 69), Instrukcji ochrony lasu (Instrukcja 2011b – cz. I.A: rozdz. 2, 3.2, 5). Strefa taka hamuje niekorzystne wpływy zewnętrznego środowiska na wnętrze lasu, kształtuje warunki życia specyficznych organizmów, ma walory krajobrazowe i dostarcza pożytków (np. owoce, zioła) (Instrukcja 2011b – cz. I.A.5).

W ankietach znalazły się także wpisy, które należy uznać za dyskusyjne z punktu widzenia potrzeb ochrony różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych. W jednej z gmin proponuje się zwiększenie udziału dębu czerwonego w odnowieniu lasu. Dąb czerwony nie jest wymieniany jako gatunek zalecany przez Zasady hodowli lasu (2011), a w bazie danych „Gatunki obce w Polsce” figuruje jako inwazyjny gatunek obcy (<http://www.iop.krakow.pl/ias>). W innej gminie proponuje się bardzo restrykcyjną ochronę powierzchni leśnych, dopuszczającą wyłącznie ich turystyczne i edukacyjne użytkowanie. Nie ma podanego kontekstu tej propozycji, byłaby ona słuszna tylko w granicach obszaru chronionego, a nie w lasach gospodarczych. Jednym z celów trwale zrównoważonej gospodarki leśnej jest bowiem produkcja drewna (Ustawa 1991 – art. 7.1.5), z czego wyłączone są lasy w parkach narodowych i rezerwach przyrody (art. 7.2), lasy wpisane lub zawierające zabytki z rejestru zabytków (art. 7.3), a także w praktyce lasy w strefach ochronnych wyznaczonych dla wybranych gatunków roślin, zwierząt i grzybów (Ustawa 2004 – art. 60.3-7). Z kolei w przypadku wyjątkowej wartości lasów opisanych w ankiecie można się zastanawiać nad możliwościami pogodzenia potrzeb ochrony przyrody

z presją ze strony odwiedzających (np. Staniewska-Zątek 2007). Na poziomie jednego z województw zaproponowano zalesienia na terenie chronionych obszarów. Jest to zapis, którego nie można przyjąć i realizować bezkrytycznie, gdyż może być sprzeczny z przepisami prawa na ten temat. W granicach obszarów chronionych zmiany sposobu użytkowania gruntu są zakazane (Ustawa 2004: parki narodowe i rezerwy przyrody – art. 15.9, Natura 2000 – art. 29.8.3.b, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne – art. 45.7), chyba że wynikają z planów ochrony tych obiektów i/bądź nie są przedsięwzięciem mogącym znacząco oddziaływać na środowisko (Ustawa 2004: parki krajobrazowe – art. 17.1, obszary chronionego krajobrazu – art. 24.2).

Wnioski

1. Na poziomie gmin – najbliższym nadleśnictwom Lasów Państwowych – często zgłaszany był brak strategicznych dokumentów lub treści w nich, poświęconych problematyce ochrony różnorodności biologicznej w lasach. Ogranicza to możliwości merytorycznej współpracy między tymi jednostkami.
2. Planowane (do roku 2030) na poziomie gmin, powiatów i województw cele i działania z zakresu ochrony różnorodności biologicznej lasów w Lasach Państwowych odnoszą się zarówno do istniejących chronionych obszarów/obiektów, jak i do tych proponowanych, a także do terenów poza tymi wymienionymi. Obejmują wszystkie poziomy różnorodności (od genu po krajobraz), a także szerokie spektrum działań (planowanie, dokumentacja, realizacja).
3. Poszczególным zagadnieniom ochrony różnorodności biologicznej ekosystemów leśnych przypisywano różną wagę – najczęściej powtarzały się plany ochrony/przywracania różnorodności biologicznej na terenach cennych przyrodniczo, jak również respektowania prawa i realizacji działań ochronnych względem chronionych obszarów i obiektów. Różnice odnotowano także w odniesieniu do postrzegania tych samych problemów przez różne szczeble administracji, na przykład w przypadku utrzymywania/tworzenia korytarzy ekologicznych (największy nacisk położono na poziomie województw).
4. Stwierdzono znaczne różnice w zgłoszonych przez urzędników postulatach pod względem ich profesjonalizmu i zgodności z aktualnymi trendami w szeroko pojętej ochronie ekosystemów leśnych. Warto mieć to na uwadze przy prowadzeniu przez nadleśnictwa działalności edukacyjnej i konsultacyjnej.

W artykule wykorzystano część wyników badań przeprowadzonych na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych (temat nr 28/12: „Oczekiwania i propozycje różnych grup społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody i turystyki na terenach Lasów Państwowych do 2030 roku”)

Literatura

- Baranowska-Janota M., Marcinek R., Myczkowski Z. 2007. Czerwona Księga Krajobrazu Polski. Czasopismo Techniczne. Architektura: 104.5A: 43-45.
- Bernatek A. 2011. Ocena wdrażania koncepcji korytarzy ekologicznych do planów zagospodarowania przestrzennego województw. Wyd. WWF Polska, Kraków.
- Górny M., Jędrzejewski W. 2011. Korytarze ekologiczne w Polsce. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Technicznej „Ochrona dziko żyjących zwierząt w projektowaniu i realizacji

- inwestycji transportowych – doświadczenia i problemy. 20-22.06.2011, Łągow [http://pracownia.org.pl/korytarze-publikacje]
- Grzywacz A. (red.) 2008. Zasoby przyrodnicze polskich lasów. Wyd. Polskie Towarzystwo Leśne, Cędzyna k. Kielc.
- Instrukcja 2011a. Instrukcja Urządzenia Lasu. Cz. I. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Instrukcja 2011b. Instrukcja Ochrony Lasu. Cz. I. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Kaliszewski A., Sikora A. 2008. Systematyka prawnych rozwiązań ochrony przyrody w lasach. Dokumentacja końcowa tematu badawczego nr BLP-316, zleconego przez Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych. Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, Załącznik II [http://tbr.zilp.lasy.gov.pl/pls/apex/f?p=102:3:1297506617762::NO::P3_TEMAT:3406].
- Olaczek R. 2012. Ochrona leśnej przyrody i różnorodności biologicznej. [W:] Grzywacz A. (red.) Wizja przyszłości polskich lasów i leśnictwa do 2030 r. Wyd. Polskie Towarzystwo Leśne, Spała, 77-95.
- Pchałek M., Kupeczyk P., Matyjasik P., Juchnik A. 2011. Efektywność ochrony korytarzy ekologicznych. Koncepcja zmian legislacyjnych. Wyd. WWF Polska, Warszawa.
- Program 2015. Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz Plan działań na lata 2014-2020. Dokument zatwierdzony w drodze uchwały nr 213 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. M.P. nr 2015.0.1207.
- PROP 2007. Najważniejsze problemy ochrony przyrody w Polsce. Państwowa Rada Ochrony Przyrody. Załącznik do uchwały Państwowej Rady Ochrony Przyrody z 9 marca 2007 r., zatytułowanego „Stanowisko w sprawie kryzysu ochrony przyrody w Polsce” [http://forum.bocian.org.pl/pafiledb/uploads/Problemy.pdf].
- Referowska-Chodak E., Chodak K., Grzywacz A., Parzych S. 2015. Oczekiwania i propozycje różnych grup społeczeństwa w zakresie ochrony przyrody i turystyki na terenach Lasów Państwowych do 2030 roku. Moduł A: Ochrona przyrody. Sprawozdanie końcowe z tematu badawczego DGLP nr 28/12, złożone w siedzibie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych w Warszawie (mat. niepublik.).
- Rozporządzenie 2011. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 września 2011 r. w sprawie listy roślin i zwierząt gatunków obcych, które w przypadku uwolnienia do środowiska przyrodniczego mogą zagrozić gatunkom rodzimym lub siedliskom przyrodniczym. Dz. U. nr 2011.210.1260.
- Staniewska-Zątek W. 2007. Turystyka a przyroda i jej ochrona. Wyd. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Strategia 2006. Strategia ochrony obszarów wodno-błotnych w Polsce wraz z planem działań (na lata 2006-2013). Wyd. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Strategia 2007. Krajowa strategia ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Programem Działania na lata 2007-2013. Dokument zatwierdzony przez Radę Ministrów w dniu 26 października 2007 r. (uchwała nr 207/2007).
- Tokarska-Guzik B., Dajdok Z., Zając M., Zając A., Urbisz A., Danielewicz W., Hołdyński Cz. 2012. Rośliny obcego pochodzenia w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem gatunków inwazyjnych. Wyd. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Ustawa 1991. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz. U. nr 1991.101.444 (z późn. zm.).
- Ustawa 2001. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Dz. U. nr 2001.62.627 (z późn. zm.).
- Ustawa 2003. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz. U. nr 2003.80.717 (z późn. zm.).
- Ustawa 2004. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz. U. nr 2004.92.880 (z późn. zm.).
- Ustawa 2008. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Dz. U. nr 2008.199.1227 (z późn. zm.).
- Ustawa 2015. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu. Dz. U. nr 2015.0.774.
- Zarządzenie 2006. Zarządzenie nr 31 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z dnia 19 lipca 2006

r w sprawie ustalenia systemu okresowej powszechnej inwentaryzacji gatunków roślin, zwierząt, innych organizmów i siedlisk przyrodniczych, mających znaczenie wskaźnikowe przy ocenie stanu lasów oraz prognozowaniu zmian w ekosystemach leśnych (ZO-732-2-18/2006).

Zarządzenie 2009. Zarządzenie nr 12 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 lutego 2009 r. w sprawie zmiany zarządzenia dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 18 kwietnia 2003 roku w sprawie instrukcji urządzania lasu (ZU-7019-3/09), Załącznik nr 1.

Zasady 2011. Zasady Hodowli Lasu. Wyd. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.

<http://www.iop.krakow.pl/ias> – baza danych „Gatunki obce w Polsce” Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie.

Ewa Referowska-Chodak

Katedra Ochrony Lasu i Ekologii

SGGW w Warszawie

ewa_referowska_chodak@sggw.pl